

Doğancı, H.K. ve Tuncay, T. (2020). Tarihsel süreçte kadının aile içindeki konumunun feminist sosyal hizmet yaklaşımı temelinde değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 1324-1351.

Derleme

Makale Geliş Tarihi: 13.02.2020

Makale Kabul Tarihi: 10.06.2020

TARİHSEL SÜREÇTE KADININ AİLE İÇİNDEKİ KONUMUNUN FEMİNİST SOSYAL HİZMET YAKLAŞIMI TEMELİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Evaluation of Women's Positions in 'Marriage' and 'Family' Institutions Throughout the Historical Process on the Basis of Feminist Social Work Approach

Hatice Kübra DOĞANCI*

Tarık TUNCAY**

* Arş. Gör., Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID:0000-0003-0880-1980, kubrasimsek@duzce.edu.tr

** Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü ORCID: 0000-0002-9447-6717, ttuncay@hacettepe.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, ataerkil kodların üreticisi ve uygulayıcısı olarak evliliğin ve ailenin içindeki kadınların konumunun, feminizm ve feminist sosyal hizmet yaklaşımı açısından eleştirel bir gözle sorgulanmasıdır. Kadınların konumu söz konusu olduğunda, feminist alanyazın, temel başvuru noktalarından biri olmaktadır. Bu nedenle feminizmin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan tarihsel süreç ve kadın hareketinin tarihsel seyri açıklanarak feminizme göre ailedeki kadının konumunun dün ve bugün ne olduğu sorusuna cevap aranmıştır. Ardından feminizmin etkisiyle şekillenen feminist sosyal hizmet uygulaması açıklanarak, bu bağlamda kadınlarla sosyal hizmet müdahalesinin nasıl yürütülebileceğinden bahsedilmiştir. Bu çalışma, mevcut alanyazından ikincil veriler kullanılarak derlenmiştir. Söz konusu veriler ışığında kadının evlilik ve ailedeki yeri hakkında genel bir değerlendirme ile kadınlarla bu bağlamda çalışırken kullanılacak feminist sosyal hizmet müdahalelerine dair öneriler sunulmaktadır. Kadının aileden bağımsız düşünülmediği toplumlarda aile kurumunun kadının özgürleşmesine katkı sunması mümkünken, kadınların özgürleşmesi önünde önemli bir engel halini aldığı açıkça görülmektedir. Bu nedenle aileye ilişkin değerlere

¹ Bu çalışma, 'Kaçarak Evlenen Kadınların Kök Aile İlişkilerinin ve Kaçarak Evlenme Deneyimlerinin Feminist Sosyal Hizmet Yaklaşımı Temelinde İncelenmesi: Düzce İli Örneği' adlı yüksek lisans tezinin bir bölümünden oluşmaktadır.

eleştirel bir bakışla yaklaşarak, kadınların özgürleşmelerine katkı sunacak feminist sosyal hizmet uygulamalarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: *Feminizm, feminist sosyal hizmet, aile, evlilik, kadın*

ABSTRACT

This review aims to question women's positions in marriage and family –as the producer and practitioner of patriarchal codes– critically in terms of feminism and feminist social work approach. When it comes to women's positions, feminist literature is one of the main points of application. For this reason, the historical process that prepared the ground for the emergence of feminism and the historical course of the women's movement were explained, and an answer was sought to the question of what the position of the woman in the family was according to feminism yesterday and today. Then, the feminist social work practice, shaped by the influence of feminism, was explained and in this context, it was talked about how to organize social work intervention with women. This study was compiled from the current literature using secondary knowledge. In the light of this knowledge, a general assessment of the woman's place in marriage and the family has been concluded by presenting suggestions on feminist social work interventions that can be used while working with women in this context. In societies where women are not considered independent from the family, it is clearly seen that the family institution; while it can be contributed to women's liberalization, it has become an important obstacle to women's liberalization. For this reason, there is a need for feminist social work practices that will contribute to women's liberalization by approaching family and family values with a critical perspective.

Keywords: *Feminism, feminist social work, family, marriage, woman*

GİRİŞ

Evlilik, çağlar boyu farklı anlam ve biçimlerde varlığını sürdürmüş bir olgudur. Tek bir aile türünden bahsetmek mümkün değildir. Kültürden kültüre değişmekle birlikte, ülkemizde kabul gören evlilik, bir erkek ve bir kadının aile bağı kurarak hayatı paylaşmasını ve aile kurmasını ifade etmektedir. Bu nedenle, çalışmada bir kadın ve bir erkeğin birleşerek oluşturduğu aile üzerinde durulacaktır. Aile kurmaktaki amaç; hayatı paylaşmak olduğundan dolayı, aileyi oluşturan kadın ve erkeğin her anlamda eşit paylaşımlarda bulunabileceği bir aile yapısı, en ideal olanıdır. Ancak toplumumuzda kadın ve erkeğe doğduğu andan itibaren öğretilen toplumsal cinsiyet rolleri evlilik aşamasında ve sonrasında kurulan ailede kendini göstererek çoğu zaman bu eşitliği kadınlar aleyhine bozmaktadır.

Toplumumuzda kadına yüklenen roller gereği, kız çocukları erken yaştan itibaren evlilik hayalleri ile büyümektedirler. Ataerkil ailede yetişen ve özgürlükleri kısıtlanan kız çocukları ve kadınlar, özellikle eğitimden yoksun bırakıldıklarında, evliliği hayatlarını değiştirme fırsatı olarak yorumlamaktadırlar (Boran, Gökçay, Devicioğlu ve Eren, 2015). Yaşadıkları ataerkil baskılardan başka bir çıkış yolu bilmediklerinden

dolayı, evlilik vasıtasıyla kurtulacaklarını ummaktadırlar. Kadınların aileden bağımsız bir birey olarak değerlendirilmediği bu toplumda, aileyi ve evliliği sorgulamak ve 'başka bir aile mümkün mü?'yü konuşmak gerekmektedir. Tüm bunlar içinse feminist sosyal hizmet yaklaşımı eşsiz bir uygulama aracı sunmaktadır. Yaklaşımına geçmeden önce evlilik ve aile içinde kadınların konumu, feminizme zemin hazırlayan tarihsel süreç; çağlar boyu süren kadın hareketleri ve feminizm kavramları etrafında açıklanacaktır.

Aile ve Evlilik Kurumunun Feminist Tarihsel Okuması

Dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınlar, tarihin her döneminde eşitsizliklere maruz kalmışlardır. Kadın hakları, yüzyıllar boyunca ihmal edilmiş, kadınlar hukuksal ve toplumsal yönden erkeklerden çok daha azına razı olmak zorunda bırakılmıştır. Peki, bu eşitsizlik nasıl başlamıştır ve kaynağını nelerden almaktadır? Yazılı tarihin izlerini sürebildiğimiz en eski kaynaklardan günümüze kadar dünyanın, hep erkeklerin tekelinde olduğunu, kadınların doğal olarak sahip olması gereken haklara hiçbir zaman tam olarak ulaşamadığını görmekteyiz. Bazı bilim insanlarına göre anaerkil aile ve toplum düzeninin var olduğu bir dönem gerçekleşmiş olsa da gerçekten tüm dünyada bugünkü ataerki benzeri bir anaerkil dönem yaşanıp yaşanmadığı, halen tartışılmaya devam edilen bir bilgidir. Bu tartışmalarla beraber, tarihte kadın varlığının ve imgesinin insanların yaşamının merkezinde yer aldığını düşündürtecek veriler bulunmaktadır (Gültekin, 2017). Anaerkil ailenin, zincirin başlangıcı olduğunu ve halen yaşayan anaerkil toplumların olduğunu kabul eden Coler (2010), bu topluluklarda evliliğin anlamının, yalnızca erkeğin kadının evinde onunla beraber uyuması ve kadınla işbirliği kurması olduğundan bahsetmektedir. Anaerkil bu topluluklarda, ataerkil topluluklardakinin aksine erkekler, yaşanan hanenin veya ekilen toprağın sahibi değildirler. Günümüzde, halen Endonezya'da yaşayan Müslüman bir topluluk olan Minangkabaular, anaerkil toplum vasıflarını İslamiyet'e rağmen devam ettirmektedirler (Sucu, 2013). Soy bağı anneden geçmektedir ve mirasa sahip olanlar da kadınlardır. Ancak bu tarz topluluklar geçmişte olduğu gibi şimdi de birer istisnadır. Yaygın ve baskın olan aile türü tüm zamanlarda ataerkil, yani soyun babadan geçtiği, erkek egemen ailedir.

Milattan önce 3000 sonrasına kadar anaerkil dönemin devam ettiğini iddia eden bilim insanlarına (Erbil, 2015; Gordon, 2010) göre, tarımın yaygınlaşması ve üretimin başlayıp aletlerin yapılmaya başlanmasıyla birlikte, güç kadınlardan erkeklere geçmiştir. İhtiyaçtan fazla üretim yapılmaya başlanmış, bu sayede ticaret, mülkiyet

edinme ve zenginleşmeye olanak sağlayan bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Erkeğin emeğine ve gücüne dayanan bu fazla üretimin en önemli sonuçlarından biri aile yapısındaki değişimdir. Servetin ve kaynakların belirli kişilerde toplanması ile birlikte mirası yönetmek, başlı başına bir iş haline gelmiştir. Bu dönemden itibaren üretim gücünü elinde tutan erkekler, soyun ve kaynakların sahibi konumuna geçmişlerdir (Engels, 1974; Duby ve Perrot, 2005; Gordon, 2010; Erbil, 2015; Gültekin, 2017).

Tarih yazını, ekonomiyi, siyaseti, hukuku, hatta dinleri bile elinde bulunduran erkekler olduğu için kadınların kendi mücadele tarihini bile erkeklerin bakış açısından okumaya mecbur bırakılmaktayız. 17. yüzyılda, henüz kimseler tarafından kadın haklarının tartışılmadığı dönemlerde, erken dönem kadın hakları savunucusu olan Poulain de la Barre, “erkeklerin kadınlar üzerine yazdıklarına kuşkuyla bakılmalıdır, çünkü onlar hem yargıç hem davacıdır” demiştir (akt: Beauvoir, 1993). Kadınların tarafsız tarihine erişimimiz kısıtlı olsa da, var olan belgeler bile erkeklerin Geç Neolitik Çağ’dan beri, kendilerini dünyanın yegâne sahibi, kadınları ise; ancak erkeklerle tamamlanacak birer unsur olarak gördüğünü işaret etmektedir (Erbil, 2015; Duby ve Perrot, 2005). Böylesi tabii ki erkeklerin çıkarlarını korumak için en iyisidir. Yasa koyucular, din adamları, yazarlar, bilginler ve filozoflar kadının bu bağımlı konumunun Tanrı’nın ne kadar hoşuna gittiğini ve herkese ne kadar faydalı olduğunu anlatmak için dinleri de silah olarak kullanarak ellerinden geleni yapmışlardır.

Eski Yunan’da kadınlar Olimpiyat oyunlarına katılamazdı, belirli sanat okulları dışında okula gidemezlerdi, boşanamazlardı ve mirastan yararlanamazlardı (Russell, 1983). Eski Yunan filozoflarının kadınlarla ilgili düşünceleri de aynı biçimde olumsuzdur. Platon’a göre devleti idare edecek bir seçkinler sınıfı olmalıdır. Seçkinler sınıfına geçebilmenin tek yolu soy bağıdır. Bu grupta özel eğitilmiş seçkin kadınlara ihtiyaç vardır. Ancak bu kadınlar Platon’a göre seçkin erkeklerin ortak malı olmalıdır. Aristoteles’e göre ise; kadın her zaman erkeğe bağımlıdır, erkek daima yaratılıştan üstündür (Sautet, 1998). Eflatun her gün Tanrı’ya onu kadın olarak yaratmadığı için şükretmiştir. İlerleyen yüzyıllarda da dünyanın ne batısında ne doğusunda kadın haklarına dair olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Tek tanrılı dinlerle birlikte kadının konumu daha da gerilemiş, Hıristiyanlıkta kadınlar kiliselere kapatılmış ya da cadı avlarına kurban gitmiş, Musevilikte sinagoglara sokulmamış, İslamiyet’te de erkeğin himayesinde kalmıştır. Tek tanrılı dinlerin tümünün yaratılış hikâyeleri benzerdir; Yaradılış efsanelerinde Eve, Lilith ve Havva, kaburgasından yaratıldığı erkeği baştan çıkararak kadın konumundadır (Beauvoir, 2010; Berktaş, 2009).

Tarih boyunca cinsiyete dayalı eşitsizliklere maruz bırakılan kadınlar, Fransız Devrimi'nin etkisiyle şekillenen aydınlanmacı düşüncenin katkısıyla ilk kez 18.yüzyılın sonlarında görünür hale gelebilmiştir. İngiltere' de John Locke, kadınların yalnızca çocuklarının ilk öğretmenleri olacak kadar eğitilmelerini önermiş, Daniel Defoe ve Jonathan Swift kadınların eğitim aldıkça daha iyi bir eş olacağını vurgulamışlardır. 'Mavi Çoraplılar' olarak adlandırılan eğitilmiş İngiliz kadınları bu söylemlere meydan okuyarak evlerinin salonlarını eğitime açmış; kadınların ve kız çocuklarının eğitim almalarının sadece ailelerinin ve eşlerinin çıkarı için değil, bizzat kendi hakları olduğu için şart olduğunu savunmuşlardır (Duby ve Perrot, 2005).

Kadın hareketinin güçlenmesinin Fransız Devrimi'ne paralel gerçekleşmesi tesadüf değildir. Bunu iki şekilde değerlendirmek mümkündür; birincisi aydınlanma felsefesinin getirdiği eşitlik ve özgürlük gibi tüm insanlığı ilgilendiren paradigma değişimleri, ikincisi ise; devrimle birlikte şekillenen siyasi dönüşümdür.

İlk olarak aydınlanma düşüncesi ile yeşeren kardeşlik, eşitlik, yurttaşlık, özgürlük gibi kavramlar sadece Fransız İhtilali'ne değil, aynı zamanda feminizme de zemin hazırlamıştır. Tüm sınıflar arasından denge değişimlerine yol açan bu söylemlerin kadın-erkek arasındaki güç dengelerine tesir etmemesi imkânsızdır. Antik çağlardan beri kabul edilen erkeğin akıl, kadınlarınsa duygular ile özdeşleştirilmesi kabulü, insan hakları ile ilgili temel metinlerde yer alan herkesin koşulsuz olarak doğuştan aynı haklara sahip olduğunun kabulüyle yer değiştirmeye başlamıştır. Erkek egemenliğinin en güçlü savı olan 'erkek aklın üstünlüğü' ilk kez sorgulanmış ve kadınların da erkeklerle doğuştan aynı yeteneklere ve haklara sahip olduğu iddiası aydınlanmacı liberal feministler olarak kabul edilen birinci dalga feminizmin en önemli dayanak noktasını oluşturmuştur. Öncelikle temel insan hakları bağlamında mücadele edilmiş, ardından kamusal ve özel alanda kadınların konumunu erkeklerle eşitlemek için çaba harcanmıştır. Tüm bu mücadelelerin her bir kazanımı, ataerkiyi besleyen ve sürdüren en önemli unsur olan ataerki ailedeki kadının konumunu derinden etkilemiştir.

Feminizm, kadınların her anlamda erkeklerle eşit haklara sahip olması gerektiğini savunan, kadının toplumdaki yerini sağlamlaştırmak için mücadele veren, disiplinler arası bir kavramdır. Ne kadar kadın varsa, o kadar farklı feminizm tanımı vardır. Dolayısıyla tek bir feminizm tanımı yapmak oldukça güçtür. Marshall (1999)'a göre feminizm, 18. yüzyılda İngiltere'de doğan, kadın haklarını geliştirmek suretiyle cinsler

arasındaki eşitliği sağlamaya çalışan bir toplumsal harekettir. hooks² (2014) ise feminizmi; cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürüyü ve baskıyı sona erdirmeye çalışan bir hareket olarak tanımlamıştır. Bu tanımlardan yola çıkarak feminizmi, kadın ve erkeğin toplumdaki eşitliksiz konumuna karşı çıkan, erkek egemen patriarkal düzene meydan okuyan hem kamusal hem özel alanda kadınların karşılaştığı cinsiyetçilik kaynaklı ayrımcılığa bağlı sorunlarının çözümlerini arayan bir yaklaşım olarak değerlendirmek mümkündür.

Feminizm kavramı, zaman içinde genellikle kadın hareketi, kadının kurtuluş hareketi ve kadının özgürleşme hareketi kavramlarıyla birlikte kullanılmıştır. Günümüzde feminizm, bu toplumsal hareket, yani kadın hareketi ima edilerek kullanılmaktadır. Feminizm aynı zamanda siyasi bir ideolojidir (Heywood, 2013). Feminizm, iktisattan politikaya, sosyolojiden tarihe, gündelik ilişkilerden akademik çalışmalara kadar birçok meseleyle ilgilenen, kadınların konumlarını yükseltmek için çabalayan bir harekettir. Ayrıca feminizm, kadınların yaşamını derinden etkileyen kurumlardan olan aile ve evlilik ile ilgili tarih boyunca eleştiriler geliştirmiş bir harekettir. 1960'dan günümüze kadar yaygınlaşan, ataerkillik var olduğu sürece de devam edeceğe benzeyen bir hak arama yöntemidir. Toplumların neredeyse tümünde geçerli olan ataerkil sistem içinde kadınlar ezilmektedirler. Feminizm ise; tüm bu ülkelerin kadınları başta olmak üzere, ezen, adaletsiz, bağımlılık ilişkilerine dayalı bu toplumsal örgütlenme biçimlerine meydan okumaktadır. İnsanı ilgilendiren her şey feminizmin konusudur (Michel, 1997). Evlilik ve aile söz konusu olduğunda da feminizmin ve kadın hareketinin söyleyeceği çok söz bulunmaktadır.

Kadın Hareketinin ve Aile içinde Kadının Konumunun Tarihsel Seyri

Tarihsel olarak ailenin tanımı ve amacı değişmektedir. En eski çağlarda, hayatta kalmanın yegâne hedef olduğu avcı toplayıcılar için aile birlikte yaşayarak hayatta kalmayı sağlayan güvenlik işlevine sahipti; tarımın keşfi ve yerleşik yaşama geçildikten sonra ise aile, toprakları yönetmek için kullanılan bir emek ve servet gücü haline gelmiştir (Engels, 1974; Erbil, 2015; Özgüven, 2014). Kadının özel alandaki konumu, kadın hareketiyle birlikte gündeme gelen bir konudur. Bu nedenle, aile içinde

² Kapitalizme karşı olan Amerikalı kadın hakları savunucusu yazar, "capital letter" (büyük harf)'a da karşı çıkarak isim ve soy isminin baş harflerini daima küçük harfle başlatmıştır.

kadının konumuna değinmeden önce, kadın hareketinin temel kazanımlarına bakmakta fayda vardır.

Feminist alanyazında, feminizmin tarihini aktarırken belirgin toplumsal hareketlere denk gelen dönemleri ayırt eden ‘dalgalar’ kavramının kullanılması yaygındır. Feminist teori üzerine yazdığı kitapla feminizmin çağlar boyu gelişimini gözler önüne seren Donovan (2013)’a göre ise bu ‘dalgalar’ı numaralandırmak günümüz için yanıltıcıdır. Zira 18. yüzyılın sonlarında başlayan ve birinci dalga olarak bahsedilen dalgadan çok önce de kadın haklarıyla ilgili toplumsal hareketlenmeler mevcuttur. Yine de kronolojik olarak hak kazanımlarından bahsetmekte yarar vardır. Bu hak kazanımlarını bilmek, aile içinde kadının konumunun tarih boyunca nasıl değiştiğini görebilmek açısından önemlidir. Daha önce de bahsedildiği gibi, tarihin her döneminde kadın hakları konusu örtük de olsa gündemdedi. Ancak bunların ses getirmesi erken dönemde 15., 16. ve 17. yüzyıllarda mümkün olmuştur, akabinde ise bastırılmıştır.

18. yüzyılın ortalarında başlayan ve hız kazanan tarihsel dönüşüm süreci içerisinde Sanayi Devrimi’nin etkisiyle evin dışında çalışmaya başlayan kadınlar, kamusal alanda daha çok görünür olmaya başlamıştır. Daha öncesinde özel alana sıkışık kalan kadınlar, Sanayi Devrimi’yle birlikte değişen ekonomik dengelerden kaynaklı olarak iş hayatına katılmaya başlamıştır. Bu gelişme, bir yandan kadının ucuz iş gücü olarak görülüp bir kat daha fazla sömürülmesine neden olurken diğer yandan, kadının kamusal alanda kendini göstermesini sağlamış ve az da olsa ekonomik hayata katılımıyla söz hakkı elde etmede güçlenmesiyle sonuçlanmıştır. Bu zeminle birlikte devletlerin yüzyıllardır üstünü kapattığı sorunlar daha fazla gizlenememiştir. Alanyazında birinci dalga olarak isimlendirilen, 18. yüzyılın sonunda başlayıp 20. yüzyılın başlarına kadar devam eden dönemde Aydınlanmacı (Liberal) Feminizm ve Kültürel Feminizm, dönemin en göze çarpan teorileridir.

Aydınlanmacı (Liberal) Feministlerin en önemli talebi, oy, eğitim ve mülkiyet hakkıydı. Tarihte kayıtlara geçen ilk kadın hakları manifestoları da bu yıllarda alanyazına girmeyi başarmıştır. Mary Wollstonecraft’ın 1792’de basılan *A Vindication of the Rights of Woman (Kadın Haklarının Savunusu)* eseriyle birlikte feminizm alanyazınında tartışılmaya başlanmıştır. Onun veciz sözlerinden birisi olan; “dünyanın hayırseverliğe değil, adalete ihtiyacı var” sözü, yurttaşlık hareketlerinde ve sosyal devletin filizlenmesi sürecinde çok atıf almıştır. Aydınlanma çağı etkisindeki liberal feminizm olarak kabul edilen bu ilk dalgada temel duruş, eğitim verildiği takdirde aklın

her insanda aynı olduğudur. Bu nedenle kadının eğitimi üzerinde durmuşlardır (Taş, 2016).

Bu dönemde, bir kadının evlenmeden önce mülk sahibi olması söz konusu değildi. Evlendiğinde ise 'çeyiz' olarak sahip olduğu tüm varlıkları eşinin sayılırdı. Bu sayede onunla evlenen erkeğin, evlilik yoluyla servetini arttırması söz konusuydu. Aynı şekilde kadının ekonomik koşulları da evleneceği erkeğin maddi koşullarına bağlıydı. Çocukların mülkiyeti de babadaydı. Evli kadınların mülk edinme hakkı, feministlerin baskıları sonucu 1882'de *Evli Kadınların Mülkiyeti Yasası* ile sağlanmıştır (Gittins, 2012). Çok önemli bir kazanım olmasına rağmen bu yasa da yalnızca evlilik içinde kadının haklarını korumakta, evlenmeyen kadınların mülkiyette söz hakkı olabileceğinden bahsetmemektedir. 1900'lü yılların sonuna doğru gelindiğinde kadınlar ilk dalğanın en önemli taleplerinden olan oy hakkını elde etmeyi başarmışlardır. Ancak kadının toplumdaki konumunda istenilen düzeyde ilerleme sağlanamamıştır. Hatta bu nedenle feministler arasında ilk dalgayı bu görece başarısızlığından dolayı yok sayma eğilimi vardır. Esasında eğitim, mülkiyet ve oy hakkı konusunda büyük kazanımlar elde etmişlerse de Aydınlanmacı Feminist Teorinin, özel alanda kadının konumunu göz ardı ettiği söylenebilir (Donovan, 2013). Yaşamın kadınlar için özel-kamusal alan olarak ayrıldığını göz ardı eden liberal feministler annelik, evlilik ve aile kavramları üzerinde düşünmemişlerdir (Donovan, 2013). Liberal feminizm, kadının geri planda kalışını kamusal haklar bağlamında ele almıştır. Özel alan, yani aile, gayet doğal ve korunması gereken bir kurumdur (Güneş, 2018). Onlara göre, "kadının kimliğine saygı duyulduğu ve fırsat eşitliği gerçek anlamda sağlandığı sürece onun aile içindeki görev tanımı doğal karşılanabilir"(Güneş, 2018: 146).

19.yüzyılda, birinci dalga feminizm içinde sayılan diğer önemli akım da Kültürel Feminizm'dir. Bu görüşe sahip feministler, anaerkil bir bakış açısına sahiptir. Aydınlanmacı feministlerin akıl odağında yaptıkları tartışmaları, sezgi ve duygular odağına taşımak istemişlerdir. Siyasal değişime odaklanmaktansa daha geniş bir kültürel dönüşümü hedeflemişlerdir. Aydınlanmacı liberal görüşte de olan kültürel feministler eleştirel düşünme ve kendini geliştirmenin önemini yanında, hayatın sezgisel ve genellikle kolektif yönü üzerinde durmuşlardır (Donovan, 2013). Kültürel feministler, liberal kuramcılarının dokunmadıkları kurumlara din, evlilik ve yuva gibi alternatifler bulmaya çalışmışlardır. Kültürel feminist teorinin altında anaerkil bakış açısı yatmaktadır (Walby, 2016).

1960'lardan itibaren, feminizmin ikinci dalgası olarak kabul edilen, kadınların kamusal yaşam, iş, kültür ve eğitim alanlarında eşitsizliğe neden olan toplumsal ve hukuksal dinamikleri kaldırmaya yönelik hareketleri baş göstermiştir (Naiman, 1988). İkinci dalga feminizm; aydınlanmacı liberal feminizm olan birinci dalga hareketinden toplumsal cinsiyete bakış açısı, çözüm önerileri ve eylemleriyle farklılık göstermektedir. Birinci dalgayla birlikte her ne kadar kadınlar kanun önünde erkeklerle eşit haklar elde etmeye başlamışlarsa da ataerkil toplumun öğretileriyle şekillenen toplumlarda, günlük pratiklerde eşitsizlikler devam etmiştir. İkinci dalga, biyolojik cinsiyetten kaynaklanan eşitsizliklerden çok, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine odaklanmıştır. İlk kez 'gender' kavramı toplumsal cinsiyeti ifade etmek için kullanılmış, dönemin önde gelen kadınlarından Simone de Beauvoir'ın "kadın olunmaz, kadın doğulur" sözü ikinci dalgayı özetleyen ilke söz olmuştur (Beauvoir, 2010). Özel alan–kamusal alan, doğum kontrolü, kürtaj, kadın cinselliği, ataerkil aile içinde kadın emeğinin sömürülmesi gibi konular ikinci dalga feminizmde başlıca tartışılan konulardır. Millett (2000)'in 'cinsel devrim' olarak nitelendirdiği, kadınların biyolojik cinsiyetlerinden kaynaklanan eşitsizliklere kafa tutarak ataerkiye başkaldırdıkları birinci dalgadan sonra gelen bu ikinci dalga, kadınların ezilmesinin ana sebebinin erkek ve kadın arasındaki kutuplaşmalardan çok, sosyal öğrenmelerden; yani ataerkinin tarihsel bir sonucu olan kadın ezilmişliğinden kaynaklı olabileceğine işaret etmektedir (Millett, 2000). Hatta kadınların erkeklerden güçlü yanlarına odaklanıp, tarihsel ve psikolojik tecrübelerden faydalanarak kadınların ihtiyacı olan güce ulaşmaya çalışılmıştır (Kılıç, 1998).

İkinci dalga feminizm; dünya çapında gelişen teknolojilerle birlikte kadınların üreme ve doğurma faaliyetlerinde değişen teknikler, ilk defa dile getirilen ve kadınların birbirinden güç alması gerektiğini savunan 'kız kardeşlik' olgusu, kadınların deneyimlerini birbirlerine aktararak beslendikleri 'bilinç yükseltme' toplantıları gibi farklı düzlemlerde hareketlerle desteklenerek güçlenmiştir (Taş, 2016). Ancak, farklı siyasi ideolojilere de yayılan kadın özgürlüğü fikri, tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Feminizm farklı ideolojilerde bambaşka yorumlanarak alanyazına yeni isimlerle girmiştir; radikal feminizm, Marksist feminizm, sosyalist feminizm bunlardan bazılarıdır. Radikal feministler, "kişisel olan politiktir" sloganıyla birlikte, kadının ezilmesinin nedeninin ataerkillik, ataerkil aile ve ataerkil kapitalizm olduğunu söylemişlerdir (Atan, 2015). Radikal feministlerden Firestone, üremeyi ve bu çerçevede evliliği, kadın ezilmişliğinin merkezi olarak görmektedir. Gebelik, menstrüasyon (adet görme), doğum, emzirme ve çocuk bakımı gibi faaliyetlerin,

kadınları erkekler karşısında güçsüz kıldığını ileri sürmüştür (Walby, 2016). Bu duruma çözüm olarak radikal feministler, üremede teknolojinin kadınlar yararına kullanılmasını savunmuşlardır. Marksist ve sosyalist feministlere göre ise aile kadınların ezilmesinin temel nedenidir; zira sermaye, aile sayesinde kadınların ev içindeki emeğini sömürmektedir (Hartman, 2006). Ailenin, sermaye için çalışan işçilerin günlük bakım ihtiyaçlarını ucuza mal ederek sermayeye kazanç sağladığını ve bu sayede sistemin devamlılığının anahtarı olduğunu düşünürler (Walby, 2016). Neticede tüm feministlerin ortak ve nihai hedefi, ataerkil düzenin hayatın her alanında son bulmasıdır ve bu dönemde feminist hareketler çok çeşitli alanlarda, sanatta, edebiyatta, politikada, kısacası hayatın olduğu her yerde yayınlar ve eylemler ile mücadele etmiştir.

1990'lı yıllara gelindiğinde ise, değişen dünya paradigmaları ile birlikte feminizm de biçim değiştirmeye başlamıştır. Post modern dalğanın yarattığı etkilerle birlikte kadınların arasında da çok seslilik kendini göstermiştir. İkinci dalga feminizmdeki pratikler, kadınlar tarafından fazla elit olmakla, sadece beyaz orta veya üst sınıf kadınları kapsamakla eleştirilmişlerdir. Bu yeni oluşum feminizmin üçüncü dalgası olarak adlandırılmıştır. Üçüncü dalğanın belirleyici özelliği tüm kadınların eziliş biçimlerinin aynı olmadığını vurgulamasıdır. İkinci dalğanın aksine, üçüncü dalga feminizm tek tip evrensel kadınlık algısını sorgulayarak, başka kadınlıklar üzerine odaklanmıştır. Üçüncü dalğanın ürettiği politikalar daha çok her kadın için bireysel müdahaleleri ve evrensel olarak insan özgürleşmesini kapsamaktadır. Bu dönemde 'ekofeminizm' gibi, dünyanın daha yaşanılabilir bir yer olmasını talep eden kapsayıcı akımlar da ortaya çıkmıştır (Kolay, 2015). Kadın hareketinde tüm bu paradigma değişimleri yaşanırken ataerkil ailede kadınların konumu da değişmiştir. Sanayi sonrası, kent soylu çekirdek ailede kadından beklenenler bir önceki dönemlere nazaran artmakla birlikte kadınlar ekonomik hayata katılmakla birlikte görünür olmuş, sadece seçkin beyaz kadınlar değil; her statüden kadın sosyal hayatın içinde yer almaya başlamıştır. Hem kadın, hem yoksul, hem siyahi olmak gibi birden fazla bağlamda hak kaybı yaşayanların için kullanılan 'kesişimsellik' kavramı, 1990'larda alanyazında yerini almış, kadın hareketinin kesişimsellik bağlamında ele alınması gerektiği vurgulanmıştır (Çapar, 2019). Feminizmin beyaz ve orta sınıf kadının sorunu olmadığı özellikle siyahi kadınlar tarafından savunulmuştur.

Son dönemde ise, dördüncü dalga feminizm olarak adlandırılan yeni bir akım başlamıştır. Alanyazında 'siberfeminizm', 'hastagfeminizmi' veya 'online feminizm'

gibi farklı kavramlarla anılan bu dijital akım sayesinde kadınlar, aslında görünmez olmayan ama insanların görmeyi arzu etmedikleri olguları internet üzerinden sergilemektedirler (Alikılıç ve Baş, 2019). Tüm dünyada çok ses getiren ‘#WhyIStayed’ etiketi ile sosyal medyada, daha önce aile içi şiddete uğrayan ve kurtulan kadınlar, şiddete rağmen o ailede kalma nedenlerini anlatmışlardır. Benzer şekilde ‘#metoo’ hareketi de tacize uğrayan kadınların seslerini duyurduğu bir eyleme dönüşmüştür. Ülkemizde ise son dönemlerde yaygınlaşan #yardımdelişbölümü’, #annelikherzamantozpembedeğil’, #kadincinayetlerinidurduracagiz’, #kadinkadınınyurdudur’, vb. sosyal medya eylemleri bunlara örnek teşkil etmektedir. Bu akım hiç şüphesiz ailede saklı kalanları ortaya koyarak, özel alanda daha fazla eşitlik için farkındalık oluşumuna katkı sağlamaktadır.

Feminist Sosyal Hizmet Yaklaşımı

Feminizmin getirdiği kadın hakları mücadelesi, elbette insan hak ve özgürlükleri için mücadele eden sosyal hizmet disiplini de yankı bulmuştur. Feminist sosyal hizmet, kendi topluluklarında kadınlarla birlikte çalışan kadınlar tarafından gerçekleştirilen feminist sosyal eylemden ortaya çıkmıştır (Dominelli ve McLeod, 1989). Bu kadınların amacı; kadınların kişisel ve özel olarak addedilen sorunları ile onların toplumdaki sosyal konum ve durumlarını bağlantılandırarak kadınların refahını arttırmaktır. Bu durum, kişisel sorunların toplum sorunu olarak yeniden tanımlanması anlamına gelmiştir. Diğer birçok sosyal hizmet kuramının, kişisel sorunları toplumun ya da kişinin kendisinin yarattığı varsayımına karşılık, feminist sosyal hizmet, ilk defa kadınların sorunlarının kaynağını, onların toplumsal cinsiyet rollerine dayandırmıştır. Dolayısıyla feminist sosyal hizmet, kadınların güçlenmelerine destek olma yolunda daha çok kadınların bireysel yaşantılarından yola çıkarak toplumu anlamlandırmaya çalışırken, aynı zamanda kadınların toplumdaki konumlarından yola çıkarak da kadınların kişisel hayatlarında olumlu kazanımlar elde etmeyi amaçlamıştır. Feminist sosyal hizmet kuram ve uygulamasını oluştururken kadın aktivistler, daha genel anlamda feminist iç görüşlerden yararlanırlar. Bu iç görüşleri, kendi benzersiz teori ve uygulama yöntemlerini keşfederken kullanırlar. Bu karşılıklı ilişki içinde feminist sosyal hizmet, bir yandan feminizmden beslenirken, diğer yandan da feminist bilgi, araştırma ve uygulamaya katkıda bulunmaktadır (Dominelli, 2002).

Değer yüklü bir uygulama yaklaşımı olan feminist sosyal hizmet, sosyal sorunların niteliğine ve insanların ihtiyaçlarına göre seçilerek kullanılan uygulama yaklaşımlarının arasına 1970’lerden itibaren girmiştir. Çoğu toplumda kadınlar, –yine

çoğunluğu kadınlardan oluşan– sosyal çalışmacıların ana hizmet alan gruplarından birisidir (Payne, 2014). Feminist yaklaşım, özünde herkese toplumsal rollerinin ve konumlarının toplumda nasıl inşa edildiğini ve mevcut sorunlar ile tanımlanmış konumları arasındaki ilişkileri anlamalarında yardımcı olur. Feminist uygulama sıklıkla işbirliğine dayalı diyalog, grupla çalışma ve toplum çalışmalarıyla yürütülür, bilinç yükseltmeye odaklanır ve yaşam becerilerinin geliştirilmesine de katkıda bulunur.

Dominelli (2002), feminist sosyal hizmeti, kadınların dünya tecrübesini analizinin başlangıç noktası olarak kabul eden, bir kadının toplumdaki konumu ile yaşadığı bireysel zorluklar arasındaki bağlantılara odaklanarak onun özel gereksinimlerine cevap veren, müracaatçı-çalışmacı etkileşimlerinde eşitlikçi bağlar oluşturan ve yapısal eşitliklilikleri ele alan bir sosyal hizmet uygulaması biçimi olarak tanımlar.

Kadınları etkileyen sayısız gerilim ve çeşitli baskı biçimleri de dâhil olmak üzere kadınların belirli ihtiyaçlarını bütünsel bir şekilde karşılamak ve onların hayatlarının karmaşıklıklarıyla ilgilenmek, feminist sosyal hizmetin ayrılmaz bir parçasıdır. Ayrıca, feminist sosyal hizmetin sosyal ilişkilerin birbirinden bağımsız doğasına odaklanması da kadınların; erkekler, çocuklar ve diğer kadınlar ile etkileşimlerinden doğan ihtiyaçlarını ele almaktadır.

Feminist sosyal çalışmacılar, kadınlara her anlamda erkeklerle eşit statüyü vermeye çalışırlar. Kadınlara, erkeğin yan ürünüymüşçesine muamele eden her türlü cinsiyetçi teori ve uygulamaya meydan okurlar (Harding, 1990). Cinsiyetçi kuram ve uygulamaların yerine, kadın müracaatçıların ve kadın sosyal çalışmacıların ihtiyaçlarına yönelik hassas cinsiyetçi yanıtları destekleyen kadın odaklı yaklaşımlar kullanırlar (Hanmer ve Statham, 1988).

Feminist sosyal çalışmacılar, toplumsal cinsiyeti sosyal hizmet haritasına yerleştirerek genellikle geleneksel profesyonel sosyal hizmet teori ve uygulamalarında muhafaza edilen bu sosyal bölünme konusundaki cinsiyet ayrımı gözetmeme yaklaşımına meydan okumuştur. Feministler, geleneksel uygulamacıların erkekleri tüm kadınların tecrübelerini değerlendirme ölçütü olarak kullanan evrensel söyleme dayanmasını sorgulamıştır; çünkü kadınları bu alanlarda bulmak, kadınların günlük hayat rutinlerindeki özel deneyimlerini reddeder ve onların bağımsız durumlarını belirli bir şarta bağlar (Pascall, 1986). Ayrıca feminist aktivistler, sosyal çalışmacıların, kadınların yaşadığı sosyal durumları göz önünde bulundurmamasını da sorgulamış

ve sosyal hizmetin sadece bireyler ve onların işlevleriyle ilgili olduğu varsayımını reddetmiştir.

Kadınların son yıllardaki konumundan elde edilen kazanımlara rağmen, kadınların kendi refahlarını sağlamak için cinsiyet merkezli eylemler çevresinde harekete geçmeyi sürdürme ihtiyacının devam ettiği açıktır. Kadınlar ve erkekler arasında daha eşitlikçi ilişkiler kurma vizyonu da gerekliliğini korumaktadır. Feminist sosyal hizmet teori ve uygulaması; kadın, erkek ve çocukların refahını yükseltmede oldukça önemlidir. Feminist sosyal hizmet, uçlarda olmaktan ziyade sosyal yaşamın merkezinde kadınların aktif bir şekilde yer aldığı daha iyi bir dünyanın nasıl yaratılabileceğine ilişkin uygulamalara odaklanmaktadır.

Feminist sosyal hizmet, bu soruna önemli ölçüde ışık tutmaktadır; çünkü her halükârda kadınların refahını analizlerinin sonu olarak değil, başlangıç noktası olarak görmektedir ve uygulamanın ayrılmaz bir parçası olarak eşitlikçi sosyal ilişkiler kurmuştur. Eleştirilere yanıt vermek üzere akıcılık ve kapasite konusunda kavramsal çerçeveler sunan feminist tartışmalar, kadınların hayatlarının değişken doğasını teorileştirmektedir. Feministlerin sosyal hizmeti yeniden ele almasının temelini pozitivist epistemolojik ve ontolojik paradigmların sorgulanması oluşturmuştur. Bu paradigmlar şunları içermektedir:

“1. Erkeklerin deneyimlerinin, kadınların deneyimlerini değerlendirme ölçütü olarak kullanılmasına itiraz etme;

2. Evrensel standartları inceleyip bunların, kadınların çeşitli yaşam tarzları ile topluma katkılarını tanımlama, anlama veya değer verme konusundaki başarısızlığını ortaya çıkarma;

3. Dualist düşünceyi ve bilgiyi birbirine zıt olarak faaliyet gösteren ikili kategoriler olarak formüle eden kavramları eleştirmek

4. Kimlik politikasını, sosyal ilişkilerin nasıl örgütlendiği ve taklit edildiğine ilişkin merkezi dinamik olarak görme;

5. Kadınların çoklu ve akışkan kimliklerine saygı duyma;

6. Kadın ve erkeklere kendi hayatlarını kendi ihtiyaçlarına ilişkin görüşlerine uygun olarak inşa etmek üzere sunulan fırsatları şekillendirmede cinsiyetçi güç ilişkilerinin önemini kabul etme ve

7. Kadınların kendi adlarına aksiyon alma ve sosyal alanlarda dayanışma sergileme kapasitelerini tanıma” (Dominelli, 2002: 18).

Bu hususlar, önemli temalar olmuştur; çünkü bunlar, feminist sosyal hizmeti diğer sosyal hizmet kuram ve uygulamalarından ayıran önemli özellikler olarak ortaya çıkmıştır. Dominelli (2002: 18-19) 'ye göre bu hususlar feminist sosyal hizmete özetle şu misyonları yüklemektedir:

“1. Kadın, erkek ve çocukların birbirleriyle olan patriarkal cinsiyetçi ilişkilerinin etkisini değerlendirme ve bu konuda çalışma;

2. Kamu sektöründeki ve özel sektördeki ataerkinin kadın, erkek ve çocuklar üzerindeki etkisini inceleme;

3. Bağımlılığı yeniden kavramsallaştırma;

4. Eşitlikçi ilişkiler kurarken yanlış eşitlik tuzaklarından kaçınma;

5. Farklılıkları övme;

6. Kadınların güçlü yanlarını ve yeteneklerini övme;

7. Bakım çalışmasına değer verme ve bu çalışmanın gerçekleştirildiği koşulları iyileştirme;

8. Toplumu yeniden inşa etme;

9. Anneliği irdeleme;

10. Aileye ilişkin yekpare açıklamalara itiraz etme ve tanımı genişletme;

11. Sosyal cinsiyet inşasını göz önünde bulundurma;

12. Kadın, erkek ve çocukların ihtiyaçlarını birbirinden ayırma;

13. Sendika üyesi olarak/olmayarak çalışma;

14. Devletin gücüne aracılık etme ve

15. Güçsüzlerin baskıya direnme faaliyet ve kapasitesini anlama” (Dominelli, 2002, s. 20).

Feminist sosyal hizmet teori ve uygulaması, resmi olarak 1970'lerin sonunda ve 1980'lerin başında büyük ölçüde akademik sosyal hizmet ortamında görülen, oldukça yeni bir teorik oluşumdur. Kadınların sosyal hizmetteki deneyimlerinin değişken yapısını, yani 'evrensel' erkek kişiliğinin egemen olduğu teorik cephede kadınların deneyimlerinin görünmezliğini vurgulamak ve kadınları ağırlıklı olarak başkalarının (kocaları, çocukları ve bakmakla yükümlü olduğu akrabaları) bakımını üstlenen kişiler olduğu görüşünün sınırları içinde faaliyet gösteren bir uygulamanın yetersizliğini tanımlamak üzere ortaya çıkmıştır (Dominelli ve McLeod, 1989; Wilson, 1997). Kadınların aile içindeki bağımlılığını savunan, baskın sosyal düzeni yansıtan geleneksel sosyal hizmet uygulaması, kadınların mekândan bağımsız olarak günlük çalışmaları yoluyla kendi olma mücadelelerini tanınamaktadır (Segal, 1983). Kadınları bağımlı olarak tanımlamak, onların başkalarıyla etkileşime girerek onların hayatlarını farklı yönlerde şekillendiren temsilciler olarak hareket etme yeteneklerinin değerini düşürmüştür (Dominelli, 1986).

Feminist Yaklaşım Temelinde Aile ve Evlilik içinde Kadın

Aileyi feminizm kadar eleştiren başka bir disiplin yoktur. Feminizm aileyi, kadının hapsedilmek istendiği özel alan olarak görmekte ve aileyi dönüştürmek suretiyle kadınları özgürleştirmeye çalışmaktadır. Bu bölümde feminizmin aile ve evlilik kurumlarına bakış açısından bahsedilecektir. Gözden geçirmenin ana referanslarını Batı alanyazını oluşturmaktadır.

Connell (1987)'e göre aile toplumun yapı taşıdır, ancak aynı zamanda toplumun en karmaşık yapılarından biridir ve aile içindeki öğelerden hiçbiri basit değildir. Aileyi açıklamaya çalışırken yapılacak tüm genellemeler geçersiz kalmaktadır. Çünkü her ailenin dinamikleri, yapısı ve kurgusu başkadır. Sürekli değişen, kültürden kültüre, kuşaktan kuşağa farklılık gösteren ailenin tek bir evrensel tanımından bahsetmek mümkün değildir (Blankenhorn, 2009). Davidoff (2002), birbirinden farklı aile tipleri olsa da tüm ailelerin ortak özelliklerinin insanların, birey olarak yalnız kalmalarını engellemek üzere kendilerine çizdikleri sınırlar olduğunu söyler.

Aile; kadın, erkek ve çocukları içeren basit bir yapı olmaktan çok uzaktır. Aile, içerisinde ortak yaşam, cinsellik, üreme, ekonomik ilişkiler, annelik, babalık, toplumsal cinsiyet rolleri, farklı cins ve kuşaklar arasındaki iktidar ve güç ilişkileri gibi konuları içeren karmaşık bir yapıdır (Gittins, 2012). Kuşkusuz ki yaş ve cinsiyet toplumsal

işaretler olarak bütün kurumlarda mevcuttur. Ancak aile bunları eşine az rastlanır bir ölçüde içerir, oluşturur ve gerçekleştirir (Poster, 1989).

Toplumun kadına hazırladığı kader genel olarak, evliliğdir. Günümüzde dahi, kadınların büyük bir bölümü ya kendini evlenmeye hazırlamakta ya zaten evli, boşanmış ya da dul kalmış ya da en kötü ihtimalle evlenemediği için dertlenmektedir. Bu sınıflandırmanın dışında kalan bekâr kadınların konumu da toplum tarafından yine evlilik üzerinden değerlendirilir. Hal böyle olunca kadınların toplumdaki yerini anlamak için evlilik ve aile kurumuyla ilgili tartışmaları derinleştirmekte yarar vardır (Beauvoir, 2010).

17. ve 18. yüzyıllar boyunca ve öncesinde, kadının yegâne rollerinin anne ve eş olmak olduğu, kadının evine ait olduğu neredeyse evrensel bir yaklaşımdı (Donovan, 2013). Kadınlar, kaynağı Eski Yunan felsefesi olan ikilikçi Batı düşüncesinin ruh/beden karşıtlığı anlayışında bedenle özdeşleştirilmişlerdir (Berktaş, 2009). Erkekler ruhu ve akli temsil ederken kadınlar bedeni ve duyguları simgelerler. Bedeni temsil eden kadın, aynı zamanda cinsellik demektir (Berktaş, 1998). Beden ve cinsellik söz konusu olduğunda, denetleyici kurum olarak evlilik kurumu ön plana çıkmaktadır (Aydın Şafak, 2014). Kadının kocasının himayesi altında, aileye ait olduğu fikri, kuramsal olarak doğal hakların tüm insanlar için olduğunu savunan John Locke dâhil tüm liberal erkek kuramcılarının ortak fikriydi (Donovan, 2013).

Locke, *Second Treaties of Government* (Hükümet Üzerine İkinci İnceleme, 1960) isimli, doğal haklar doktrinin kutsal kitabı ve Bağımsızlık Bildirisi'nin temeli kabul edilen eserinde erkek üstünlüğünü kabul ederek "Fakat karıyla koca bazen kaçınılmaz olarak farklı isteklere sahip olabilirler. Bunun için bir kuralın yerleştirilmesi gereklidir, bu da doğal olarak güçlü ve iktidar sahibi olan erkeğin görevidir" der (aktaran Donovan, 2013: 28).

Locke'un teorisine göre kadınlar doğal olarak akıl yoksunu iken, erkekler bir aileyi yönetme kapasitesine 'doğal' olarak sahiptir. Bu felsefeyle hareket eden hukuk da yakın zamana kadar kadını yok saymaktaydı. Hatta öyle ki, evlilikle birlikte kadınların birey olarak hukuksal anlamda öldüğünü söylemek mümkündür. Evlikle birlikte eşler tek bir kişi olarak kabul edilmiştir. Yani kadının mevcudiyeti yok sayılıp; ancak bir erkeğin himayesi söz konusu olduğunda varoluşları kabul edilmiştir (Okin, 2013).

Sanayi Devrimi ile değişen normlarla birlikte kadın hakları konusunda ilk metinlere imza atan Wollstonecraft, kadının köle olarak kalmasının nedeninin, eğitilmesine mâni

olan ve hayattaki esas gayesinin erkeğe hizmet etmek olduğunu kabul ettiren sosyalleşme süreci olduğunu iddia etmiştir. Kadınların bir birey olarak hukuksal ve toplumsal olarak var olmadığı 1900'lü yıllarda dahi evlilik kurumunun ataerkil zihniyetin denetim aracı olduğunu iddia eden Wollstonecraft (2012), kadınların daha cazip getirilerde evlilikler yapabilmeleri için akıllarını değil; sadece bedenlerini kullanmaya mecbur bırakıldıklarını, güzellik kavramına akıldan çok önem verdiklerini ve kendilerini bu işlere adayan kadınların yaptıklarının yasaya uygun fahişelikten başka bir şey olmadığını iddia edecek kadar tartışmayı ileri götürmüştür.

Madam Claire Leplae'nin 1945-1947 yılları arasında, Belçika'da kentsoylu sınıf üzerinde yaptığı araştırmadan elde ettiği sonuçlar çarpıcıdır ve günümüzde de büyük oranda geçerliliğini korumaktadır:

Genç kızlar delikanlılara saldırmaktadır. Genç kızlar, bir yuvaları olsun diye, ilk önlerine çıkana varmaktadır. Hepsi evleneceğini ummakta ve bunun için ellerinden geleni yapmaktadırlar. Bir genç kız için, istenmemiş olmak utanç vericidir: bu yüzden de, ilk önlerine çıkanla evleniverirler. Genç kızlar evlenmek için evlenmektedir. Genç kızlar kadın olabilmek için evlenmektedir. Evlilik kendilerine daha büyük bir özgürlük getireceği için dörtlü evlenmektedirler (Beauvoir, 2010: 20).

Toplumda kadınların değeri, ahlaki bir kurum olan evlilik ile belirlenmektedir. Evlilik cinselliğin ahlaki formudur (Önal, 2013). Aile çeşitleri zamana ve yere göre değişse de bunlar arasında en yaygını ataerkil ailedir. Russell(1983), ataerkil ailenin babanın iktidar alanı oluşunu şöyle açıklar:

Batı uygarlığında, Hıristiyanlık öncesi dönemden bu yana, var olan cinsel etiğin ilk amacı kadının namusunu korumak olmuştur, zira onsuz babalık belirsizleşeceği için ataerkil aile de var olamazdı. Babalığın fizyolojik gerçeğinin kabul edilmesi babalık duygusuna yepyeni bir unsur ekleyerek hemen her yerde ataerkil toplumların doğmasına yol açtı. Baba, İncil'de belirtildiği gibi, çocuğunu kendi «tohumu» olarak kabul etmesiyle birlikte çocuğa karşı olan duygusu iki etken tarafından güçlendirildi; İktidar tutkusu ve dölün devamı (s. 21).

Dünyada kadına aile içinde biçilen rol tarihsel olarak bu şekildeyken, Türk modernleşmesinde aile ve evliliği bir başka başlık altında tartışmaya ihtiyaç vardır.

Türk Modernleşmesinde Ailede Kadının Konumu

Dünyada kadınlar ve aile içindeki konuları 1900'lü yıllarla birlikte bahsedildiği şekilde yol alırken, Türk modernleşmesinde de ailenin ve dolayısıyla kadının konumu cumhuriyetten sonra yeniden şekillendirilmeye başlanmıştır. Modernlik, en genel anlamıyla, insanlar tarafından *düzenlenebilir bir toplum* hayal etmektir (Sancar, 2014). Cumhuriyet sonrası modernleşme sürecinde aile, toplumu düzenlemek için kullanılan en önemli kurumlardan biri olmuştur. Modern zihniyet aileyi, ekonomik ve siyasal

hayatın dışında özel bir alan olarak kabul etmiştir. Aile alanı dışılığı, toplumsal alan ise erki temsil edecek şekilde kurgulanan modern aile yapısı şekillendirilmiştir (Sancar, 2014).

1907 tarihli İsviçre Medeni Kanununu temel alınarak hazırlanan ve 1926'da yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik birçok hüküm içermesine rağmen, hazırlandığı döneminin ataerkil aile anlayışı çerçevesinde evlilik birliği içinde kocaya üstünlük tanıyan hükümlere de yer vermiştir. Bu hükümlere, kadının ikametgâhının eşinin oturduğu yer olduğunu (21. Madde) ve erkeğin ailenin reisi olduğunu (152. Madde) açıkça belirtmesi örnek verilebilir. Bu kanun daha önceki aile düzenini yansıtmaktan öteye gidememiştir. Ancak günümüzde aile, 20. yüzyılın başlarındaki aile ile aynı değildir. Özellikle 1950'lerden itibaren kırdan kente göçle birlikte geleneksel ataerkil aile yerini kadının da ekonomik ve sosyal hayata aktif olarak katıldığı modern çekirdek aileye bırakmıştır. Sanayileşme sürecindeki bu geçişte kadından beklentiler çelişkili hale gelmiştir: Kadınlardan bir yandan erkeğin kazancı tek başına aileyi geçindirmeye yetmeyeceğinden çalışması, bir yandan da aile içi geleneksel rollerini sürdürmesi beklenmiştir. Dolayısıyla kadınların yükü artmıştır. Bu bağlamda değişen sosyal koşullar ve artan mağduriyetler yeni bir kanuna ihtiyaç olduğunu ortaya çıkarmış, 1 Ocak 2002 tarihinde 4721 sayılı yeni Türk Medeni Kanunu yürürlüğe girerek eşit haklara dayalı bir model benimsenmiştir (Baygın, 2016).

Türk Dil Kurumu'na göre aile, "evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu en küçük birlik" olarak tanımlanmıştır (Aile, t. y.) Geleneksel aile sistemi, tanımdan da anlaşılacağı gibi, erkekler, kadınlar ve çocuklardan oluşur. Bununla birlikte erkekler meslekleriyle, kadınlarsa mesleklerinden önce evlilik ve annelik karşısındaki konumlarıyla tanımlanır (Aydın Şafak, 2014). Ülkemizde 3 Haziran 2011 tarih ve 633 sayılı KHK ile Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı feshedilerek, bu bakanlığın yerine Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın kurulması da kadının bir birey olarak değil; aile içinde değerlendirilecek ve varlığı kabul edilecek biri olarak görüldüğünün bir işaretidir (Aydın Şafak, 2014). Feminist düşünce ise; ailenin ataerki tarafından kabul gören bu işlevlerine itiraz eder.

Toplumsal ve ekonomik değişikliklere rağmen aile kurumu birey ve toplum için hala önemini korumaktadır. Ailenin en önemli işlevleri kuşkusuz ki, üretim, bakım ve dayanışmadır. Aile hem fiziksel olarak hem de kültürel olarak üretimi sağlamaktadır. Ailenin ürünü olan çocuk, ihtiyacı olan tüm değerleri, fikirleri, becerileri ve yaşadığı

toplumun cinsiyet rollerini olarak ailede öğrenir (Wilson, 1985). Cinsiyet rollerinin inşasına yönelik sosyolojik, sosyal psikolojik, biyolojik ve psikolojik yaklaşımlar mevcuttur. Bireyin sosyalizasyonunda aileden sonra içine girdiği toplumsal kurumlar cinsiyet rollerini pekiştirir. Evlilik, neredeyse her toplumda belli bir konum elde etmenin en önemli araçlarından biridir (Benedict, 2000). Kadınların ekonomik ve sosyal statülerini evlenerek değiştirmeleri mümkündür.

Kadınları bu kadar yakından ilgilendiren aile kurumu söz konusu olduğunda, feminizm tüm toplumsal kurumlara olduğu gibi, aileye de çeşitli eleştiriler yöneltmektedir. Feminist araştırmalar, aile ve kadın olgusuna farklı bir bakış açısı getirmektedir. Kadın sorunlarına, kadın deneyimlerinden yola çıkarak yaklaşan feminist araştırmalar, kadınlar ve erkekler arasındaki güç ilişkilerini, toplumsal cinsiyete dayalı rol paylaşımlarını ve aile içinde yaşanan eşitsizlikleri dile getirmişlerdir. Feminist bakış açısıyla kadının özel alanda, yani aile içinde tüm yaşamını kapsayan ücretsiz emeklerine karşılık erkeklerin kendilerine daha fazla zaman ayırabilmeleri, işgücüne katılabilmeleri ve her yönden gücü ellerinde tutmaları eşitsizliği doğurmaktadır. Radikal feminizme göre, aile kurumunun bizzat kendisi bu eşitsizliğin doğmasına neden olmaktadır. Aile, kadını ev işleri yapan, erkeği de eve para getiren konuma taşır (Donovan, 2013; Güneş, 2018; Hanisch, Aliefendioğlu ve Erişkin, 2013; Walby, 2016).

Toplumsal cinsiyet, doğayla ilgisiz olarak, kadın ve erkek rollerinin toplumsal olarak öğretilmesidir. Toplumsal cinsiyet kavramı temelde, kadın ve erkeğin biyolojik farklılıkları yerine, kültürel ve toplumsal olarak kadınlık ve erkekliğin nasıl kurgulandığını işaret eder (Spector, Allen, Poelmans ve Cooper, 2005). Eşit şekilde doğmalarına rağmen kız çocuklarına, toplum anneliği ve ev işlerini öğretirken, erkek çocuklar babaları gibi güçlü ve özgür olmayı öğrenir.

Feminizm, kadınların cinsiyetinden dolayı sosyal adaletsizliğe sistematik olarak maruz bırakıldığını kabul etmektedir. Feminizmin amacı toplumsal cinsiyet eşitliğini ve kadınların her anlamda güce sahip olmalarını sağlamaktır. Aile, kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliğini deneyimlediği ve öğrendiği ilk alandır (Polat Uluocak ve Bulut, 2011). Feminizme göre geleneksel ailenin yalnızca erkekler ve çocuklar için sayısız yararı vardır. Kadınlar ise; ailede erkekler ve çocuklara bu yararları sağlarken cinsel, duygusal, sosyal ve ekonomik olarak baskılara maruz bırakılmaktadırlar (Pilalis ve Anderton, 1986).

Feminizm, aileyi ataerkil sistemin pratiklerinin uygulayıcısı olarak görmektedir. Bu nedenle feminizm, kadına ilişkin söylemlerinin temelinde özel alanın, ataerkil sistemin bir uygulayıcısı olan ailenin sorgulanmasını önerir. Aile, her yeni kuşakta yöneten erkekler ve onların yönettiği kadınlar üretmektedir. Evde sorumluluklar yüklenen ve özel alana hapsolan kadın, kendine verilen görevleri benimserken acı içinde evcilleşir. Baskılar sonucunda sınırlarının dışına çıkmamayı öğrenir. Kadını ezen bu yapı böylelikle kuşaktan kuşağa aktarılır (Doltaş, 1995).

Ataerkil değerler ailede kök salar ve yayılır ancak tek başına aileye özgü değildir. Ataerkil değer kalıpları toplumu, toplum da aileyi şekillendirir. Ataerkil düzenin temelinde, erkeğin üstün görülmesi ve erkek dışındaki tüm grupların erkeğe hizmet eden konumunda kurgulanması vardır. Ataerkil sistem içinde erkekler dışında kalan tüm gruplardan beklenen davranış, boyun eğme ve bağımlılıktır.

Aileye ve özel alandaki ilişkilere feminist bir yaklaşımla bakmak, aynı zamanda erkek ve kadın olmanın çok katmanlı anlamlarının nasıl sosyal olarak oluşturulduğunu; kadın ve erkek olmanın ev içinde ve ev ötesinde oluşan her türlü günlük faaliyette gömülü olduğunu gözler önüne serer (Dedeoğlu, 2000).

“Kadın” ve “ev” sözcüklerinin aynı sözcük içinde birlikte zikredilmesi kadınlık, evlilik ve ailenin, yaşanılan ortam içinde beraberliğine işaret eder (Oakley, 1974). Birbirinden bağımsız anıldığında ev ve kadın yalnızca birbirini çağrıştıran iki farklı kelime iken, birlikte telaffuz edildiğinde kadının ev üzerinde, evin de kadın üzerinde tahakkümün hakkını sezdirir. Şenol Cantek(2001)'in de dediği gibi “birçok kültürde kadınla bir arada anılan ev, “yuva”nın sıcaklığıyla birlikte “zindan”ın karabasanını da içinde taşır. Ev, hem dönülüp gelinen hem de kaçılıp kurtulunmak istenen yerdir. Aile evinin bekçisi ise ev kadınıdır. O, evin sabit figürüdür”.

Evlilik, ataerkil toplumlarda kadınlar için hem evden kaçıp kurtulma hem de kendi yuvasını kurma telaşı taşır. Ataerkil toplumlarda kadınların hayatlarını kurguladıkları yegâne mekân evdir. Özellikle ev kadını olan kadınlar için evi çekip çevirmek, evin tüm alanlarından sorumlu olmak hayatlarının odak noktasıdır. “Ev kadını” olarak tabir edilen bu kadınlar sosyal ve kamusal hayattan uzakta olduğu varsayıldığından, toplumsal hayatta yer edinebilmek için elindeki en önemli kozu olan domestik (ev içi) bilgiyi kullanır. Kadının domestik bilgi ve deneyimleri arttıkça bir yandan toplumda kabul ve değer görürken, diğer yandan sergilediği ev içi emekler erkeklerin ve bilhassa ataerkil düzenin üretim ihtiyacını karşılamaktadır (Oakley, 1974). Bir nevi karşılıklı

fayda olarak kabul edilebilen bu döngü kadına bir iktidar alanı yaratır. Ne kadar iyi “ev kızı” olabilirse o kadar kolay “ev kadınlığına terfi edebilmektedir. Zira bulunduğu evdeki sınırlarını genişletebilmesi ancak “hayırlı bir kısmet” bulabilmesiyle mümkün olmaktadır.

Kadınların toplumsal statüleri evlilikten doğrudan etkilenir. Kadınların eğitimleri ve ekonomik kazançları ne olursa olsun kadınlar arası hiyerarşide belirleyici olan medeni halleridir. Evli kadınlar bekârlara göre, çocuğu olanlar olmayanlara göre, ileri yaşlarda da çocuklarını evlendirip torunu olanlar olmayanlara göre daha yüksek bir statüdedir. Hiyerarşinin en altında ise “evde kalmışlar”, “dullar” ve “kısır kadınlar” vardır (Lüküslü ve Çelik, 2008).

İstanbul’da bekâr kadınlar ile yaptığı araştırmasında Lordoğlu (2018), bekâr kadınların yalnızca “aile” içinde olan kadınlar düşünülerek tasarlanan sosyal yardımlardan faydalanamadığına; mahalle sakinleri tarafından “kirlî” ve “muğlak” olarak görüldüklerinden; şehirde kendilerini güvenli hissetmediklerinden; mekânsal olarak kentte günlük pratiklerinin diğerlerinden farklılaştığından bahsetmektedir.

Toplumumuzda, kadınların geleneksel ataerkil aile yapısı içinde belli bir yaştan sonra aileleriyle birlikte yaşamaları hem toplumsal anlamda baskı altında olmaları hem de cinsel anlamda özgürlüklerinin kısıtlanması demektir. Sosyal olarak daha aktif olabilme şansına sahip kadınlar cinsel özgürlükleri için farklı mekânları kullanmaya yönelse de yaşadığımız toplumun cinselliği ancak evlilikle mümkün kılan tabuları nedeniyle kadınların birçoğu yalnızca cinsellik konusundaki merakı için dahi evlenmek isteyebilmektedirler. Kendi kararlarını veremeyen kadınlar için ise evlilik tek kurtuluş yolu olarak gözükmektedir (Uslu, 2012). Bir esaretten kurtulmanın başka bir tutsaklığa neden olabileceği ise üzerinde durulması gereken en önemli konudur.

Bu koşullar altında, “baba evi”nin mahrumiyetler ve yasaklarla çizilmiş sınırlarının dışına çıkmanın tek yolu evliliktir. Kimi zaman bir özgürleşme ihtimali olarak görülen evlilik, “koca evi”nin daha parlak ama daha az baskıcı olmayan hapisanesine giden yol da olabilir. Ev, ev kadınının üzerine kapanan bir kapıdır böyle durumlarda (Şenol Cantek, 2001: 5).

Evlenme yaşına geldiği halde ailesiyle yaşamaya devam eden kadınlar tek kişilik yataklarında müebbet bir çocukluk halinde yaşarlar (Gürbilek, 2007). Evin hükümdarı anneleridir, dolayısıyla evin kadını değildirler, çocuk statüsünü sürdürmektedirler. “Onlar ebeveyn banyosu kullanmaz, evin diğer odalarına oranla küçük olan bir odaları

vardır, bir çalışma masaları, kıyafetlerinin sığmadığı bir dolapları vardır” (Uslu, 2012: 98). Evden çıkmadıkları sürece evin küçük kızı olarak kalmayı sürdürürler.

SONUÇ

Geleneksel toplumlarda kadının bir birey olarak var olabilmesinin yegâne yolu evliliğdir. Kadınlar reşit olsalar dahi, ‘baba evi’ denen ve aslında adı üstünde yine bir erkeğe ait olan kök ailelerinin yanındayken yetişkin oldukları kabul edilmez. Toplumun ve ailelerin nazarında kadının meşruiyet kazanabilmesi; yanında bir erkeğin ‘koca’ olmasına bağlıdır. Kadınların ateşe koşan pervaneler misali evliliği arzulamaları bu nedenledir. Peki ya erkekler neden evlenmektedir? Erkekler için ataerkil ailenin faydaları saymakla tükenmezdir. Gerektiğinde cinsel partner, gerektiğinde soylarını sürdürecektir anne, gerektiğinde evin hizmetkârı, çoğunlukla kendi bakımlarından dahi sorumlu olacak bir köleyi kim istemez ki? Ancak bu kölenin isyan etmemesi, işine ve eşine sadık olması ataerkil sistemin ayakta durabilmesi için şarttır. Bu sadakati sağlayabilmek için ataerkil sistem kendini gün be gün yeniden üretmekte, kadınların öğrenmesine ve düşünmesine mâni olmak için tüm silahlarını kullanmaktadır. Bu silahlardan en güçlüsü kadının kendi gücünü fark etmemesini sağlamak, kazara fark ettiyse de hemen unutturarak onu sisteme yeniden dâhil etmektir.

Evlilik ve aile yapısı dışında kendini var edemeyen kadınlar, kendi hayatlarıyla ilgili karar almaktan yoksundurlar. Özgürlükten mahrum olan; ancak bunun farkında bile olmayan dimağlarda hayatlarının kararlarının başkaları tarafından veriliyor oluşunu izlemek; ne yazık ki bir anlam ifade etmemektedir. Ataerkil değerler kadınların içine öyle işlemiştir ki, balığın sudan çıkmadan suyun varlığından bihaber olması misali sorgulamak veya meydan okumak akıllarına dahi gelmez. Günün birinde düzene kafa tutma gereği hissettiklerinde ise; yine sistemden öğrendikleri yöntemleri seçmekten başka çareleri yoktur.

Peki, kadınların bu yazgısı nasıl değişir? Kadınlar düşünmeyi ve sorgulamayı öğrendikleri, kısacası özgürleştikleri zaman elbette bu düzene ‘dur’ diyeceklerdir. Peki, bunu nasıl öğrenecekler? Meydan okuyan kadınları kimler, nerede yetiştirip donatacak? Bunun için, yine aileye ihtiyacımız vardır. Aileyi sabırla aydınlatmaya ihtiyacımız vardır. Kadınların ve toplumun şekillendiği farklı aile biçimlerinin aydınlatılmasına, eşitlikçi aile modellerini ilmek ilmek işleyerek gelecek nesillere aktarılmasına bütün dünyanın ihtiyacı vardır. Bunun içinse en büyük engelimiz, güçlü ataerkil değerlerin bizi yeniden en başa sürüklemesidir. Kadınların neden ve ne

bekleyerek evliliğe bir umutçasına sarılarak ailelerinden uzaklaştığını sorgulamak, rotamızı belirlemek açısından bize ışık tutacak bir fener özelliği taşıyabilir.

Aileden kaçarak aile kurmak, ataerkinin elini güçlendirmekten fazlası değildir. Kadınlar ancak kendi değerlerinin farkına vardığında, eşitlikçi bir toplum yaratmak mümkün olacaktır. Feminist sosyal hizmet yaklaşımı kapsamında kadını güçlendirmek adına yapılacak çalışmalar, doğrudan kadının özgürleşmesinde, dolaylı olarak da eşitlikçi aile yapılarının gelişmesinde önemli ilerlemeler sağlayacaktır. Kadınların ihtiyacı olanın başka bir erkeğin hegemonyasından fazlası olduğu gerçeği, sosyal politikalar ile desteklendiğinde bambaşka bir aile ve dünya kurgulanması mümkündür. Bu bağlamda şu öneriler verilebilir:

1. Kadınların evlilikle ilgili bilgilerinin ve bilinçlerinin artırılması hedeflenmelidir. Bu bağlamda Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın yapmakta olduğu 'Evlilik Öncesi Eğitim Programı' ve 'Aile Eğitim Programı Modülleri feminist ilkelere göre yeniden düzenlenmeli, yaygınlaştırılmalı ve kapsamı genişletilmelidir. Bu eğitimlerin daha geniş kitlelere ulaşabilmesi açısından farkındalık oluşturucu ve tanıtıcı uygulamalar yapılmalıdır.
2. Kız çocuklarının zorunlu eğitimleriyle ilgili yapılan sosyal politikalar ve kampanyalar okullaşma oranlarını istatistiksel olarak arttırmıştır, ancak kız çocuklarının eğitime verilen önemi arttırmaya yetmemiştir. Bu nedenle kız çocuklarının eğitimiyle ilgili daha kapsamlı sosyal politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Eğitimden kopan kız çocukları erken yaşta evlenmekte, erken yaşta evlenenler ise eğitimden kopmaktadır. Bu karşılıklı ilişki gereği kız çocuklarının eğitimi ülke çapında önemsenmelidir.
3. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı işbirliğiyle yapılacak olan cinsel sağlık eğitimleri çocukların gelişimine uygun olarak ana sınıfından itibaren zorunlu tutularak uygulanmalıdır.
4. Kadın odaklı sosyal politikalar geliştirilerek kadınların kendi kararlarını alabilecek ve yanlarında bir erkeğe ihtiyaç duymadan da hayatlarını sürdürebilecekleri bilgi ve becerilerle donatılmaları sağlanmalıdır. Kadınlarda toplum cinsiyet tutumlarını dönüştüren ve atılganlık kapasitesini artıran içerikte etkileşimli eğitim programları yaygınlaştırılmalıdır.
5. Kadınların karar alma mekanizmalarına katılımlarını ve kendi hayatlarının sorumluluklarını alabilmelerini sağlamak için feminist sosyal hizmet yaklaşımı

kullanılarak, mikro, mezzo ve makro sosyal hizmet müdahaleleri gerçekleştirilerek– kadınların farklı düzeylerde güçlenmeleri sağlanmalıdır.

6. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi açısından, erken yaştan itibaren geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini kırmaya yönelik sosyal hizmet müdahaleleri düzenlenmelidir.
7. Sosyal hizmetin, çevresi içinde birey yaklaşımı gereği, kadının konumunu güçlendirmek için ilk önce içinde yaşadığı aileden başlayarak ailede kadının konumuna dair müdahaleler planlanmalıdır.
8. Kadınların sorun çözme becerilerinin geliştirilmesi sağlanarak yaşadıkları hayattan kurtulma şanslarının, evlilik dışında da mümkün olabileceğini vurgulayan sosyal hizmet müdahaleleri uygulanmalıdır.
9. Çocuk yaşta zorla evlendirmeler ve kızların başlık parası karşılığında evlendirilmesi (çocuğun cinsel sömürsü) konularında ulusal ve yerel farkındalık çalışmaları yapılarak, hukuksal olarak cezai yaptırımlarla bu girişimler engellenmelidir. Sosyal hizmetin savunuculuk rolü, bu bağlamda aktif bir biçimde kullanılmalıdır.
10. Evli kadınların aile destekleri olmadığında kendilerini çaresiz ve kimsesiz hissettikleri bilinmektedir. Sosyal devlet olmanın bir gereği olarak, kadınların yalnız olmadıklarını hissedebilecekleri dayanışma ağları arttırılmalı, bu bağlamda çalışan sivil toplum örgütleri desteklenmeli, yaşanan aile içi sorunlara profesyonel bir biçimde destek sağlamak açısından Kadın ve Aile Danışma Merkezleri yaygınlaştırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aile. (2016, 5 Ekim). *Güncel Türkçe Sözlük*.
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58fa3c49c5d072.65385238 adresinden erişildi.
- Alıklıç, Ö. ve Baş, Ş. (2019). Dijital Feminizm: Hashtag'in Cinsiyeti. *Fe Dergi*, 11(1), 89-111.
- Atan, M. (2015). Radikal Feminizm: "Kişisel Olan Politik" Söyleminde Aile. *The Journal of Europe-Middle East Social Science Studies*, 1(2), 1-21.
- Aydın Şafak, A. (2014). *Feminist Bir Bakışla Türk Aile Hukukunda Kadın Bedeni* (1. bs.). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

- Baygın, C. (2016). Tanzimattan Günümüze Aile Hukukunun Gelişim Sürecine Kısa Bir Bakış. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(3), 453-462.
- Beauvoir, S. (1993). *Kadın "İkinci Cins" Genç Kızlık Çağı*. (B. Onaran, Çev.) (7. bs., C. I). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Beauvoir, S. (2010). *Kadın II"İkinci Cins" Evlilik Çağı*. (B. Onaran, Çev.)Çağdaş Kadının Kitaplığı (8. bs.). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Benedict, R. (2000). *Kültür Örüntüleri*. İstanbul: Öteki Yayınları.
- Berktaş, F. (1998). *Kadın Olmak Yaşamak Yazmak* (3. bs.). İstanbul: Pencere Yayınları.
- Berktaş, F. (2009). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın* (3. bs.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Blankenhorn, D. (2009). *The Future of the Marriage*. New York: Encounter Books.
- Boran, P., Gökçay, G., Devicioğlu, E. ve Eren, T. (2015). Çocuk Gelinler. *Marmara Medical Journal*, 26(2), 58-62.
- Coler, R. (2010). *Kadın Krallığı*. (F. Öztürk, Çev.). İstanbul: Nemesis Kitap.
- Connell, R. W. (1987). *Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics*. Stanford University Press.
- Çapar, G. (2019). Kesişimsellik: Postmodern Feminist Bir Yaklaşım. *Hukuk Kuramı*, 6(3), 1-33.
- Davidoff, L. (2002). Aile Paradoksu: Tarihçilere Bir Çağrı. S. Somuncuoğlu (Çev.), *Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet* içinde . İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dedeoğlu, S. (2000). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye'de Aile Ve Kadın Emeği. *Toplum ve Bilim*, (86), 141.
- Doltaş, D. (1995). Batıdaki Feminist Kuramlar ve 1980 Sonrası Türkiye Feminizmi. *Türkiye'de Kadın Olgusu* içinde . İstanbul: Say Yayınları.
- Dominelli, L. (1986). *Love and Wages: The Impact of Imperialism, State Intervention and Women's Domestic Labour on Workers' Control in Algeria, 1962-1972*. Norwich: Novata Press.
- Dominelli, L. (2002). *Feminist Social Work Theory and Practice*. New York: Palgrave.
- Dominelli, L. ve McLeod, E. (1989). *Feminist Social Work*. London: Macmillan.
- Donovan, J. (2013). *Feminist Teori*. (A. Bora, M. Ağduk Gevrek ve F. Sayılan, Çev.) (7. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Duby, G. ve Perrot, M. (2005). *Kadınların Tarihi*. (A. Fethi, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

- Engels, F. (1974). *Ailenin, Özel Mülkiyetin Ve Devletin Kökeni*. (K. Somer, Çev.). Sol Yayınları.
- Erbil, P. (2015). *Kibele'den Pandora'ya Kadının Tarihsel Yenilgisi* (4. bs.). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Gittins, D. (2012). *Aile Sorgulanıyor* (1. bs.). İstanbul: Pencere Yayınları.
- Gordon, C. (2010). *Kendini Yaratan İnsan (İnsanın Çağlar Boyu Gelişimi)*. (F. Oflluoğlu, Çev.) (11. bs.). Varlık Yayınları.
- Gültekin, A. K. (2017). Antropolojik Açıdan Aile, Evlilik Ve Cinsellik. *Bilim ve Gelecek*, (162).
- Güneş, H. N. (2018). Feminist Akımlarda Aile. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7(3), 142-153.
- Gürbilek, N. (2007). *Kör Ayna, Kayıp Şark: Edebiyat ve Endişe*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Hanisch, C., Aliefendioğlu, H. A. ve Erişkin, A. N. (2013). *Radikal Feminizm Üzerine Kişisel Olan Politikadır*. (A. N. Erişkin, Ed.). İstanbul: Kült Neşriyat.
- Hanmer, J. ve Statham, D. (1988). *Women and Social Work: Towards a Woman-Centred Practice*. London: Palgrave.
- Harding, S. (1990). Feminism, Science and the Anti-Englightment Critiques. L. Nicholson (Ed.), *Feminism/Postmodernism* içinde (ss. 83-106). London: London: Routledge.
- Heywood, A. (2013). *Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş* (5. bs.). Ankara: Adres Yayınları.
- hooks, bell. (2014). *Feminizm Herkes İçindir: Tutkulu Politika*. Toplumsal Cinsiyet (3. bs.). İstanbul: bgSt Yayınları.
- Kılıç, Z. (1998). Cumhuriyet Türkiye'sinde Kadın Hareketlerine Genel Bir Bakış. B. Hacimirzaoğlu (Ed.), *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* içinde , Bilanço 98 Yayın Dizisi (ss. 347-360). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Kolay, H. (2015). Kadın Hareketinin Süreçleri, Talepleri Ve Kazanımları. *EMO Kadın Bülteni*, (3), 10.
- Lordoğlu, C. (2018). *İstanbul'da Bekar Kadın Olmak*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lüküslü, D. ve Çelik, K. (2008). Sessiz ve Görünmez, "genç" Ve "kadın": Ev Kızı. *Toplum ve Bilim*, (112), 101-118.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü* (1. bs.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Michel, A. (1997). *Feminizm*. (Ş. Tekeli, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Millett, K. (2000). *Sexual Politics* (4. bs.). New York: University of Illinois Press.
- Naiman, J. (1988). *Marksizm ve Feminizm İki Ayrı Kuram*. (S. Özkal, Çev.)Siyasal Bilgiler Dizisi (1. bs.). İstanbul: Amaç Yayıncılık.

- Oakley, A. (1974). *Woman's Work, The Housewife, Past and Present*. New York: Pantheon Books.
- Okin, S. M. (2013). *Women in the Western Political Thought*. Princeton: Princeton University Press.
- Önal, S. (2013). Kadının Değeri: Felsefi Bir Deneme (s. 30). Aile ve Kadın Sempozyumu, sunulmuş bildiri, Kırıkkale.
- Özgüven, İ. E. (2014). *Evlilik ve aile terapisi* (3. bs.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Pascall, G. (1986). *Social Policy: A Feminist Analysis*. London: Tavistock.
- Payne, M. (2014). *Modern Social Work Theory* (4. bs.). Chicago, Illinois: Lyceum Books, Inc.
- Pilalis, J. ve Anderton, J. (1986). Feminism and Family Therapy-a Possible Meeting point. *Journal of Family Therapy*, (Vol 8), 99-114. doi:10.1046/j..1986.00708.x
- Polat Uluocak, G. ve Bulut, I. (2011). Aile Terapilerinin Feminist Teori Açısından İncelenmesi. *Aile ve Toplum*, 7(24), 9-24.
- Poster, M. (1989). *Eleştirel Aile Kuramı*. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Russell, B. R. (1983). *Evlilik ve Ahlak* (1. bs.). İstanbul: Say Kitap Pazarlama.
- Sancar, S. (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar* (3. Baskı.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sautet, M. (1998). *Kadınların Özgürleşmesi Üzerine*. İstanbul: Telos Yayıncılık.
- Segal, L. (1983). *What is to be Done about the Family?* Harmondsworth: Penguin Books.
- Spector, P., Allen, T., Poelmans, S. ve Cooper, C. (2005). *Work and Family: An International Perspective*. Mahwah, U.S.A.: Lawrence Erlbaum Associates Press.
- Sucu, A. (2013). İslam Işığında Kadına Bakış. *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset Ve Kültür Dergisi*, 107.
- Şenol Cantek, F. (2001). Fakir/Haneler Yoksulluğun "ev hali". *Toplum ve Bilim*, (89), 102-131.
- Taş, G. (2016). Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri Ve Dönüşümleri. *Akademik Hassasiyetler*, 5(3).
- Uslu, L. (2012). Bir Odaya Sıkışmak: Büyümele Çocukluk Arasında Kalmak. *Fe Dergi*, 4(1), 98.
- Walby, S. (2016). *Patriyarka Kuramı*. (H. Osmanağaoğlu, Çev.) (1. bs.). Ankara: Dipnot.
- Wilson, A. (1985). *Family*. Florence, U.S.A: Routledge Press.
- Wilson, E. (1997). *Women and the Welfare State*. London: Tavistock.

Wollstonecraft, M. (2012). *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi*. (D. Hakyemez, Çev.) Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi (11. bs.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.